

«Я писав про життя...»

Видатному українському письменнику Анатолію Дімарову – 90 років

Якось на запитання, чи забув'язаний письменник мати чітко виписану громадську позицію, Анатолій Дімаров відповів так: «Знаєте, я ніколи не брав собі в голову, що треба виписати якусь там громадську позицію. Це в зародку вбиває художню творчість – коли наперед уже знаєш, що треба. Я писав про життя...». Ця позиція стала життєвим кредо письменника. В «Історії української літератури 20-го століття» сказано: «У троні талановитих майстрів української прози повоєнного часу ім'я Анатолія Дімарова вписувалося повільно й важко. Принаймні офіційне його визнання припозичилося на два десятиліття, якщо брати за точку відліку 60-ті роки, упродовж яких одна за одною виходили частини роману «І будуть люди»...».

«Лютий голод прийшов наповесні 1933-го...»

Народився письменник 17 травня 1922 року в хліборобській сім'ї. «Я народився на хуторі Гараски, недалеко від Миргорода, – писав у спогадах Анатолій Дімаров, – а не в самому Миргороді, як писав потім дорослим і всіх анкетях. Народився в сім'ї грецької, Гарасюти Андроніка, у якого було 100 десятин землі... Мати з родини священника, закінчила до революції сгараскіальне училище і готувалася стати сільською учителькою... У 20-х роках батько вислав її та забрав на хутір із Миргорода». У 1929 році Андроніка Гарасюту розкуркулили, і щоб урятувати сім'ю від Сибіру, батько відправив дружину з двома малими синями з хутора. Їй удалося врятувати дітей метрикою, а привізши на своє діточке – Дімарови.

Дитинство Анатолія проходило в тяжкій для села часи колективізації та голодомору. Особливо потерпіли Дімарови в роки голодомору: «Лютий голод прийшов наповесні 1933-го... Мертві лежали коло церкви, як килим... Од голодної смерті врятувало нас те, що мамуся, як учительниці, виділили в районі пайок: пуд житнього борошна. Вою дорогою додому, двадцять шість кілометрів, вона ховалася од стрілих людей, стороною обходячи вимерлі села: боялася, що одберуть, а то й придушуть. Пізно увечері спустила до хати та й сіла одразу на лаву, поруч з клунком:

«Ну, дітки, будемо живі!»
1933 року, тікаючи від голоду, родина перебралася на Донбас. У школі Анатолій учився добре, захоплювався літературою. «Я зростаю на українській і світовій літературі, – згадував письменник, – а з дитинства нашим богом був Шевченко... Якось мені в руки вперше потрапив Єсенін. Я був приголомшений. Боже мій, яке це свято поезії!... Багато читав закордонних поетів у перекладах». У п'ятому класі Дімаров почав віршувати. «На мене напала справжня поетична пропасниця, – писав він. – Тіпала мене вдень і вночі, рими, ямби, хорей силаніли на мене, як з переловного лантуха, і я віршував, віршував, віршував...». Він навіть написав поему про Будьонного, яку відіслав у Київ до піонерської газети. З редакції відповіли, назвавши поему «недосконалою», але порадили кожному поету «вчитися й учитися і читати побільше класиків, особливо сучасних». І насамкінець: «Надміємося, що з тебе виросте справжній поет». Ось чим він дуже пишається!

Уже в десятому класі як учасник шкільного літературного гуртка

хлопець узяв участь у Всеукраїнському конкурсі на кращий вірш серед учнів старших класів, який проводився у Москві. За вірш «Починається юність» йому навіть присудили третю премію. Пізніше у своїх спогадах Анатолій Дімаров писав: «Поетична гарлика вщухла так же раптово, як і почалася. Я зібрав усі вірші, переписав старанно до загального зошитка... Це була моя перша та й, плекаю надію, остання збірка творів».

У наступ ішли з... цеглинами

Після закінчення школи (1940 р.) Анатолій збирався вступити до інституту журналістики, але раптом усіх випускників забрали в армію. «На війну я потрапив у першу ж її секунду, ще й Молотов не виступав, – згадує письменник. – Нашу дивізію всю одняли по тривозі й пригнали й у полон не попав... Через два роки – це контузія... З 1943 року я був непридатний до служби – інвалід 2-ї групи. Повернувся до родини в село Студенці, що на Дніці під Харковом. Попав в окупацію. Організував партизанську групу, яка брала участь у збройних сутичках з німцями».

Після звільнення 1943 року радянськими військами Харківщини, незважаючи на те, що Дімаров мав довіду інваліда, його забрали до армії: «Мели усіх підряд чоловіків, починаючи з вісімнадцятирічного віку, без усяких медкомісії та огляді. Машеш дві руки та ноги, значить «годен, і нікаких розговорів». Узяли навіть горбатого сусіда, що тоді говорить про мене! Погнали нас на німецькі кулемети... Ми були не обмундировані, не озброєні. Нас гнали цілий день по мрозі лютому і пригнали в містечко, зруйноване дощенту... Видали полювинки цеглин, показали величезну водою, скуту кригою, і сказали чекати сигналу – ракети. А коли вона злетить, бігти на ворога, який засів на протилежному боці. І... вбивати його звиди цими навісцеглинами. А німці хай думайте, що то... гранати. Назад повернути ніхто не міг, бо нам показали добре обладнані шаңці, у яких через кожні три кроки сиділи смертницькі заряджені нам у шлунку кулеметами». Під час цієї атаки Дімаров був поранений. «Мене санітари так і підірвали: з намертво затиснутою цеглинкою в руках. Не випустив зброї, – з притаманним йому гумором розповідав пізніше письменник.

Мрія здійснюється...

Після шпиталю Дімаров повертається до матері, яка на той час проживала на Луганщині, де почав працювати секретарем сільради села Студенок. Мати, знаючи про мрію сина стати журналістом, узяла його вірші й пішла до редакції газети «Радянська Україна», яка на той час знаходилася у звільненому від ворога районі Марківка. Згодом Дімаров після ретельної перевірки (був у окупації) зарахував в штат газети на посаду коректора. Коли редакція газети перебралася до Харкова, разом з нею переїхав і Анатолій. Навесні 1944 року його посилають у Луцьк, у газету «Радянська Волинь», де він працює завідувачем відділом культури.

На Волині Анатолій Дімаров стає свідком колективізації і сталінських репресій, фальшування виборів за «непорухний блок комуністів та безпартійних. За вождя всіх народів товариша Сталіна». Письменник згадує: «На Волині не раз хлопці-бандерівці могли на той світ спровадити, я ж приїхав туди переконаним сталіністом. Це вже як поїхав, то був запалким націоналістом». Пізніше у своїх спогадах Дімаров про перебування на Волині (1944 – 1950 роки) писав так: «Нас назвали «совєтсами» або ще точніше: ми були окупантами, які вірою і правдою служили нелюдській системі...».

Письменник згадує: «Я, фронтвик, раптом почав писати вірші про те, як нам набридла війна, про любов і як ми мріємо про мир. А Сталін якраз збирався в цей час напастися на весь світ, і була слущена команда: менше «болтати» про мир. Мене тоді викликали до секретаря парткому: побили побили та й нічого... Першу книжку – збірку оповідань «Гості з Волині» – видав у 1948 році, далі були «Волинські легенди», «Дві Марії» та інші.

«Прозового циклу про Волинь я не хочу згадувати – тоді я був сталіністом і багато про що не знав, – писав письменник. – Це така каламура радянська. Ми, тоді ще журналісти, звикли писати не те, що бачили, а те, що треба було для газети... Правду про Волинь я написав пізніше у своїх спогадах. І все ж Волинь для Дімарова стала, за словами письменника, «його другою батьківщиною, де у мене проснулася душа, душа національно свідомої людини».

Лише два роки (1950 – 1951) витримав Анатолій у Літературному ін-

ституті ім.Горького в Москві. Пізніше письменник так пояснив причину, з якої він полишив навчання: «Я би там нічого не навчився. Мене вже печала моя тема, нестримно тягло до писання, а та схоластика, що нею напишали у літературі – марксизм-ленінізм, науковий комунізм і навіть вступ до мовознавства, – вони ж письменнику нічого не давали!.. Тобто це була мертва наука». Тож Дімаров повертається до України, навчається у Львівському педагогічному інституті, після закінчення якого працює в редакції газети «Радянська Україна», головному редактором Львівського обласного видавництва, головним редактором видавництва «Радянський письменник» у Києві.

У 1956 році вийшов з друку роман Дімарова «Моя сім'я», а слідом роман «Ідол» (1961), у яких автор порушував теми морального виховання в сім'ї, школі, відповідальність за скоєння правопорушень самою молоддю людини. «Мені набридло брехати, і я подумав: а де правду можна описати – тільки в «сімейних» творах», – згадує письменник. В інтерв'ю журналістці Н.Малімон Дімаров так пояснює свою сімейну тематику: «Чому я у сімейну тематику кинувся? Не хотів славити партію. У пенчиках мені сиділо! Газети славилися... Як же мене тіпали за ті два романи... Писали: де Дімаров знайшов такі сім'ї, чому не показав ролі піонерської і комсомольської організації?» (газета «День», 06.2008). А в московській «Літературній газеті» письменника назвали «Автором міжценських романів».

«Біль і гнів»

Визнання Анатолія Дімарова одержав у 60-ті роки з виходом частин роману-трилогії «І будуть люди» (1964, 1966, 1977), де показано складний і драматичний шлях українського села в час, позначений культом особи. «Цей роман якось по-іншому мені писався. Сколихнулося в душу оте мовне море – багатство полтавської землі... Писав без нашуарування, видавлював з себе газетяра, а саме газетні штампи («Партія – наше керманчик», «З великим піднесенням» тощо), без ослування партії та уряду, писав від серця» (газета «Дзеркало тижня», квітень 2007 р.). Письменник каже: «На початку роботи над цим твором вирішив задум написати історію українського народу з кінця XIX століття аж до хрущовської «відлиги». Але про голод не можна було згадувати (хоч я згадав), про розкуркулення – також, про репресії – у жодному разі. Повсюди так звані чероні прапорці пересторогі. І було ж мені неперепливки за «І будуть люди!» Тодішньому генеральному прокуророві надійшла заява з вимогою судити мене показовим судом за цей роман». Роман назвали антирадянським, антипартійним, а на письменника нависли ярлики антисеміти. У 1964 році роман так вийшов друком, але з великими суттєвими виправленнями – третину твору скоротили.

За другий том епопеї «Біль і гнів», присвячений Другій світовій війні, Анатолій Дімаров одержав Шевченківську премію: «А першого тому, де я списую доль села і селян від революції до примусової колективізації, яка розорила село і призвела до голодомору 1933 року, наче й не існує! Такого ще не було». Дослідник творчості Дімарова Григорій Штонь писав: «У романі «Біль і гнів» автор показав, що народ, навіть опинившись по ворожий бік фронту, не почувався, а точніше – не перебував бездіяльно приреченим. Він продовжував жити за

незбагненим і для офіційної Москви, і для завойовників вільним власної своєї суті, закорінений не у вчорашній, а «природній» своїй історії, яка сформувала і духовні підвалини його щоденності» («Духовний простір», 1998 р.). Григорій Штонь ставить роман Анатолія Дімарова в один ряд з творами, написаними Олександром Довженком, Григорієм Тютюнником, Михайлом Стельмаком, які вважає «єдиним острівцем антитоталітарного прозопієсма на теренах колишнього СРСР».

Найулюбленим жанром письменника в роки творчої зрілості стали «історії» – сільські, містечкові, міські. Започатковані вони були збіркою «Зінське щєня» (1969), пізніше виходять збірки «Сільські історії» та «Містечкові історії» (1987). «Болі на продаж» (1988). Це роздуми про причини тих моральних деформацій, свідками котрих ми стали останнім часом; які змушують людину забувати добро, благородство, милосердя. Борис Антоненко-Давидович у листі до Дмитра Нітченка писав: «Зінське щєня» справила на мене дуже приємне враження... У ній письменник дуже правдиво відтворив життя сільськогосподарської України, ажкряма й милої Вашою серцю Полтавщини... У 1997 – 1998 рр. виходять спогади Дімарова «Прожити і розповісти» – своєрідна повість про його покоління, епоху. Поряд з індивідуальною долею Анатолія Андрійовича змальовується доля українського народу, портрет ХХ століття. 2009 року вийшла остання книжка письменника «Божа кара», яка містить дуже різні за настроєм твори, але всіх їх об'єднує, за словами журналістки О.Михайлової, «оповідальна інтонація, відсутність нав'язливих дидактичних оцінок і виваженість кожної фрази. А відтак – лаконічність». Анатолій Дімаров дуже ретельно працював над кожним словом: «Я страшенно не люблю млявої фрази. Фраза повинна бути як накачані м'язи, а не як щось аморфне...».

У творчому доробку письменника – п'ять романів, 18 прозових збірок та вісім повістей. У 1991 році Анатолій Дімаров написав сценарій фільму «Ізгой» за своєю повістю «Симонізіанчик». Письменник тонко відчував час, у якому живе. Публіцист Лія Штосова пише: «Узв'язав до рук новий твір талановитого письменника, Шевченківського лауреата Анатолія Дімарова, ми ні на мить не засумніваємося в тому, що разом з автором розкриємо ще одну сторінку народного життя з усім прагматизмом історичних подій і високістю його духу. Анатолій Андрійович є і завжди буде знаковою опозицією українській літературі». Його по праву називають патріархом української літератури. Він лауреат літературної премії імені Михайла Коцюбинського (2008).

Анатолій Дімаров нині займає активну громадську позицію в суспільстві. В інтерв'ю «Українській літературній газеті» (20.08.2010 р.) письменник закликав не бути байдужими до дій антинародної влади в Україні: «У мене таке враження, що люди при владі задовалися довести свою любов до України без українців, на території потрібна, а не українці, які живуть на ній. Отже, не будемо байдужими. Чого-чого, а байдужості у героїв моїх книг не було». І хай здійсниться його, як він каже, «бандитська» мрія: «Щоб Росія якось відчепилася від України, бо Україна не відчепиться від неї. І якщо Божа правда є на світі, то це здійсниться».

Анатолій ЧЕРНОВ